

Araştırma/Research

Anadolu Tarım Bilim. Derg./Anadolu J Agr Sci, 36 (2021)
ISSN: 1308-8750 (Print) 1308-8769 (Online)
doi: 10.7161/omuanajas.868341

Iğdır ilindeki çiftçi örgütlerinin mevcut durumu ve yönetici profili

Bakiye Kılıç Topuz^{a*}

^aIğdır Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Iğdır, Türkiye

*Sorumlu yazar/corresponding author: bakiyekilic@hotmail.com

Geliş/Received 26/01/2021 Kabul/Accepted 28/04/2021

ÖZET

Iğdır ilinde hane halklarının önemli bir kısmının temel geçim kaynağını tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır. Çiftçi örgütleri, tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin mesleki ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir araçlardır. Araştırmanın amacı, Iğdır ilindeki tarımsal örgütlerin mevcut durumu ve yönetici profillerinin ortaya konulmasıdır. Araştırmanın ana materyalini, Iğdır ilindeki çiftçi örgütlerinin yöneticileriyle yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, aktif üye oranı (%13.3) oldukça düşük olan tarımsal örgütlerin etkili olarak faaliyet göstermediği, üyelerine verdikleri hizmetlerin çok yetersiz, en önemli sorunlarının finansman ve üyelerin genel kurula katılım oranının çok düşük olduğu belirlenmiştir. Tarımsal örgüt yöneticilerinin ise %50'sinin üniversite mezunu, yılda ortalama 1.25 kez kongre, seminer, fuar gibi etkinliklere katıldıkları, bölgedeki tarım paydaşları ile ilişkilerinin zayıf ve örgütlenme eğitimi alma durumlarının ise çok düşük olduğu belirlenmiştir. Iğdır ilindeki çiftçi örgütlerinin etkili olarak faaliyet gösterebilmesi için üreticilere ve yöneticilere örgütlenme konusunda eğitim verilmesi, örgütlerin sermayelerinin, üyelerin genel kurula katılım oranının, aktif üye sayısının, üyelerine verdikleri hizmetlerin ve proje hazırlama ve yürütme kapasitelerinin artırılması gerekli görülmektedir.

Anahtar Sözcükler:
Tarımsal çiftçi örgütleri
Mevcut durum analizi
Yönetici profili
Iğdır

Current situation and the profiles of executive board of the agricultural farmers organizations in Iğdır province

ABSTRACT

Agricultural activities constitute the main source of income for a significant portion of the households in Iğdır. Farmers' organizations are an important tool in meeting the professional and economic needs of businesses operating in the agricultural sector. The aim of this research was to expose the current situation and the profiles of executive board of the agricultural organizations in Iğdır province. The data of this research was collected through surveys from the executive board of farmer organizations. The results of the research revealed that the rate of active members in the agricultural organizations was very low (13.3%) and these organizations were not effectively operated and they also could not provide sufficient services to their members. The most important problem of these organizations was determined as financing obstacles and low participation rate of members into the general assembling. Half of the executive board members graduated from university and they attended averagely 1.25 times into the events related with their organizations such as congress, seminar and fairs. Their relationships with the agricultural stakeholders and the level of organizational training were weak. In order to manage farmer organizations in Iğdır province effectively, it is necessary to provide training to their executive board and members, to increase their capital, the participation rate of the members to the general assembly, the number of active members, their services to the members and their project preparation and execution capacities.

Keywords:
Farmers organizations
Current situation
Executive board profile
Iğdır

© OMU ANAJAS 2021

1. Giriş

Örgütlenme, benzer sorunlara sahip kişi ve kurumların birlikte hareket ederek sorunlarını dile getirmek ve çözmek, üretimde bulunmak ve bunlarla ilişkili hizmetleri yerine getirmek amacıyla bir araya gelmeleri olarak tanımlanmaktadır (Rehber, 1993; Talim ve ark., 1981). Örgütler, dünyanın birçok ülkesinde bireyler ve dolayısıyla toplumun daha iyi bir hayat sürdürmelerine katkı sağlamaktadırlar. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sosyal ve ekonomik kalkınmanın temeli kooperatiflere dayanmakta olup, dünyada demokrasinin yaygınlaşması, barışın sağlanması, çevrenin korunması, istihdam yaratma, kaynakları harekete geçirme ve yatırım oluşturmada önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Özüdoğru, 2004). Dünyada 3 milyondan fazla kooperatife 1 milyardan fazla kişi üye durumundadır. Kooperatifler dünyada 280 milyon kişiye sağladığı istihdam ile (dünya çalışan nüfusun %10'u), sürdürülebilir ekonomik büyümeye ve istihdama katkıda bulunmaktadır. Dünyanın 2017 yılı verilerine göre en büyük üç yüz kooperatifinin 2,034,98 milyar \$ cirosunun %31.7'si tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatifler tarafından gerçekleştirilmiştir (ICA, 2021).

Türkiye'de tarım sektöründeki üreticiler, ekonomik ve sosyal amaçlı örgütler ile mesleki amaçlı örgütlerin çatısı altında bir araya gelmektedirler. Ekonomik ve sosyal amaçlarla tarım kooperatifleri, tarımsal üretici birlikleri, yetiştirici birlikleri, sulama birlikleri ve tarımsal vakıflar şeklinde örgütlenme modelleri kurulurken, mesleki amaçlarla ziraat odaları ve çiftçi dernekleri çatısı altında bir araya gelmektedir (Çizelge 1). Türkiye'de çeşitli tarım konularında faaliyet göstermek üzere kurulan 14,457 adet tarımsal örgüt olup, bu örgütlere 10,123,745 çiftçi üyedir (TRGM, 2021).

Türkiye'nin en doğusunda ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde yer alan Iğdır ili, Kars ilinden 27 Mayıs 1992 tarihinde ayrılarak Türkiye'nin 76. ili olmuştur. Iğdır ili Merkez ilçe ile birlikte 4 ilçe ve 157 köyden oluşmaktadır. İlin kuzeydoğu sınırını Aras nehri ve nehrin yatağı boyunca Ermenistan sınırı, doğu ve güneydoğu sınırını Nahçıvan ve İran, güney sınırını Ağrı ili, batı ve kuzeybatısını ise Kars ili oluşturmaktadır. Azerbaycan (Nahçıvan), İran ve Ermenistan'a sınır komşusu olan Iğdır ilindeki hane halklarının önemli kısmının temel geçim kaynağını tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır (Anonim, 2020). Iğdır ili, Türkiye'nin üç ülke ile sınır kapısı olan tek ili konumunda olması ülke ekonomisi için büyük önem taşımaktadır. Iğdır ilinin nüfusu ise 2019 yılına göre 196,725'dir (TÜİK, 2020).

Araştırma kapsamında yapılan literatür araştırması sonucunda, tarımsal örgütlerin mevcut durumu ve sorunlarını inceleyen çok sayıda araştırmaya rastlanılmıştır. Şöyle ki; Everest ve ark. (2019) Çanakkale ilindeki Kılıç Topuz ve Bozoğlu (2016), Kılıç Topuz ve Bozoğlu (2018) Samsun ilindeki Ünal ve ark. (2011) Ege Bölgesindeki Yücel ve Acar (2018) Sinop ilindeki Aydoğdu ve ark. (2014) Harran Ovası'ndaki Çiftçi (2015) Konya ilindeki Yılmaz ve Gül (2010) Adana ilindeki Bozoğlu ve ark. (2001) Tonya ilçesindeki tarımsal örgütlerin mevcut durumlarını, Serinikli ve Kumkale (2012) ise Türkiye'deki bölge birliklerinin mevcut durumlarını incelemiştir. Tarımsal örgüt yöneticilerinin profili ve özellikleri konusunda yapılan araştırmalar ise daha sınırlıdır. Tarımsal örgüt yöneticileri konusunda yapılan çalışmalar; Türkiye'deki tarımsal kalkınma kooperatifleri yöneticileri (Şahin ve ark., 2015), Harran Ovası sulama birlik başkanları (Aydoğdu ve ark., 2015), Sinop ili su ürünleri kooperatif yöneticileri (Yücel ve Acar, 2018) ve Çanakkale ili tarımsal örgüt yöneticileri özellikleri (Everest ve ark., 2019) şeklindedir. Iğdır ilinde ise tarımsal örgütlenme konularında çok sınırlı sayıda araştırma yapılmış ve yapılan araştırmalarda kırsal kalkınma kooperatifi üyelerinin örgütlenme ve kooperatif faaliyetleriyle ilgili problemleri (Karadaş ve ark., 2015), tarım işletmelerinde örgütlenme bilinci (Karadaş ve ark., 2014), hayvancılık işletmelerinin üretim ve pazarlamada yaşadıkları örgütlenme sorunlarının analizi (Alptekin, 2018) üzerinedir. Buna karşın, Iğdır ilinde tarımsal örgütlerin (birlik ve kooperatif) mevcut durumunu ve yönetici profilini ortaya koyan bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Yapılan araştırmanın literatürdeki bu yöndeki boşluğu doldurması beklenmektedir. Araştırmanın amacı, Iğdır ilinde faaliyet gösteren tarımsal örgütlerin mevcut durumunun ve yönetici profillerinin ortaya konulmasıdır.

Çizelge 1. Türkiye’de ve Iğdır ilinde tarımsal örgütler ve üye sayıları

Table 1. Number of agricultural organizations and members in Iğdır province and Turkey

Çiftçi Örgütleri	Türkiye			Iğdır İli			
	Sayı	%	Üye Sayısı	Sayı	%	Üye Sayısı	
Tarımsal Kooperatifler	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi (TKK)	6,785	47.0	737,057	2	18.1	103
	Sulama Kooperatifi	2,474	17.1	319,167	-	-	-
	Su Ürünleri Kooperatifi	567	3.9	30,611	-	-	-
	Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	0.2	1,397,191	-	-	-
	Tarım Kredi Kooperatifi	1,625	11.2	809,725	4	36.3	1,933
	Tarım Satış Kooperatifi	338	2.3	332,925	-	-	-
	Kooperatif Toplam	11,820	81.7	3,626,676	6	54.4	2,036
Birlikler	Tarımsal Üretici Birlikleri	867	6.0	345,686	1	9.1	144
	Yetiştirici Birlikleri	277	1.9	571,705	3	27.2	3,340
	Sulama Birlikleri	189	1.3	428,669	-	-	-
Birlik Toplam	1,333	9.2	1,346,060	4	36.3	3,484	
Mesleki Amaçlı Örgütler	Ziraat Odaları	765	5.2	4,921,009	1	9.1	6,012
	Çiftçi Dernekleri	525	3.6	227,500	-	-	-
	Tarımsal Vakıflar	14	0.09	2,500	-	-	-
Mesleki Örgüt Toplam	1,304	8.8	5,151,009	1	9.1	6,012	
Genel Toplam	14,457	100.0	10,123,745	11	100.0	11,532	

Kaynak: TRGM, 2021; Iğdır İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2021.

2. Materyal ve Yöntem

Iğdır ilinde 2 tarımsal kalkınma kooperatifi, 4 tarım kredi kooperatifi, 1 tarımsal üretici birliği, 3 yetiştirici birliği ve 1 ziraat odası olmak üzere toplam 11 adet tarımsal örgüt ve bu örgütlere üye 11,532 çiftçi bulunmaktadır (Çizelge 1). Araştırmanın ana materyali, Iğdır ilinde bulunan Arı Yetiştiriciler Birliği (AYB), Damızlık Koyun Keçi Yetiştirici Birliği (DKKYB), Gaziler Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Bulakbaşı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi yöneticilerinden elde edilen veriler oluşturmaktadır (Şekil 1). Araştırmanın birincil verileri, kooperatif/birlik yöneticileriyle Eylül 2019 tarihinde yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir. Araştırmanın ikincil verileri ise Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Iğdır Tarım ve Orman İl Müdürlüğü ve konu ile ilgili yapılan literatürden oluşmaktadır.

Şekil 1. Araştırma alanı
Figure 1. Research area

Araştırmada Iğdır ilinde bulunan tarımsal örgütlerin yapısı, personel durumu, üyelere sağlanan hizmetler, sermaye varlığı, proje uygulama durumları, sorunlar ve sosyal ilişkileri ile birlikte yöneticilerin profili incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, tanımlayıcı istatistikler şeklinde verilmiştir. Araştırma kapsamında tarım kooperatifleri ve birliklerin sorunları ve bölgedeki diğer tarım paydaşları ile ilişkilerinin belirlenmesinde 5’li Likert ölçeğinden (1: Önemsiz, ..., 5: Çok önemli) yararlanılmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1 Tarımsal örgütlere ait genel bilgiler

Araştırma kapsamında ele alınan tarımsal örgütlerin yarısının faaliyet konusu büyükbaş hayvancılık iken, %25’inin arıcılık ve %25’inin de koyun ve keçi yetiştiriciliğidir. Tarımsal örgütlerden Arı YB 2005 yılında, Koyun Keçi YB 2006 yılında ve TKK’leri ise 2007 yılında kurulmuşlardır. Tarımsal örgütlerden Koyun Keçi YB 2,414 ile en fazla köyeye sahipken, köy bazlı hizmet veren kooperatifler ortalama 52 üyeye sahiptir. Yetiştirici Birlikleri 4 ilçe ve 50 köye hizmet vermekte olup, ortalama bir kişi istihdam edilmektedir. Everest ve ark (2019) tarafından Çanakkale ilinde yapılan araştırmada ise tarımsal örgütlerin ortalama 2.16 köyeye hizmet verdiği ve çalışanların 0.46 kişi olduğu tespit edilmiştir. Ünal ve ark. (2011) tarafından Ege Bölgesindeki su ürünleri kooperatiflerinde yapılan araştırmada kooperatiflerin tamamına yakınında ücretli olarak herhangi birinin çalıştırılmadığı belirlenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan tarımsal örgütlerde son yıl yapılan genel kurul toplantılarına üye katılım oranı %26 gibi oldukça düşüktür. Üyelerin genel kurul toplantısına katılım oranı Gaziler TKK %68 ile en fazla iken, Koyun Keçi YB %5 ile en düşüktür. Kılıç Topuz ve Bozoğlu (2016) tarafından Samsun ilinde yapılan araştırmada ortalama 3 kişi istihdam edildiği ve üyelerin genel kurul toplantılarına katılım oranının düşük (%23) olduğu belirlenmiştir. Araştırmada tarımsal örgütlerin %50’si üyelerine, kayıt tutma, tarımsal üretimle ilgili eğitim, üretici örgütlenmesi konusunda eğitim, hayvan temini ve üretimle ilgili araç-gereç temini gibi hizmetler sağlamaktadır. Sadece Arı YB ürünlerin pazarlanmasına aracılık etmekte, sosyo-kültürel faaliyetler düzenlenmekte, gazete, dergi gibi basılı materyaller temini sağlamaktadır (Çizelge 2). Kılıç Topuz ve Bozoğlu (2015) tarafından Samsun ilinde yapılan araştırmada tarımsal kalkınma kooperatiflerinin %77’sinin üyelere girdi temini yaptığı, %66’sının hayvan temini sağladığı ve %55’inin ise ortakların ürünlerini pazarladığı belirlenmiştir. Bozoğlu ve ark. (2001) tarafından Tonya ilçesi tarımsal kalkınma kooperatifinin üyelerine süt işleme, pazarlama, ucuza girdi temini, süt alımı ve fiyat garantisini, piyasada rekabet ortamı yaratma gibi hizmetleri sağladığı belirlenmiştir. Buradan araştırma kapsamında ele alınan tarımsal örgütlerin üyelerine sağladıkları hizmetlerin çok yetersiz olduğu söylenebilir.

Çizelge 2. Tarımsal örgütlere ait genel bilgiler ve üyelere sağlanan hizmetler

Table 2. General information about agricultural organizations and provided services to members

	Arı YB	DKKYB	Gaziler TKK	Bulakbaşı TKK	Ortalama/ %
Birliğin faaliyet konuları	Arı	Koyun keçi	Büyükbaş hayvancılık	Büyükbaş hayvancılık	-
Kuruluş yıl	2005	2006	2007	2007	-
Mevcut üye sayısı (kişi)	302	2,414	51	54	705
Aktif üye sayısı (kişi)	170	117	51	40	94
Aktif üye oran (%)	56.2	4.84	100.0	74.0	13.3
Hizmet verilen ilçe sayısı	4	4	1	1	2.5
Hizmet verilen köy sayısı	50	50	1	2	25.75
Birlik/kooperatifte çalışan sayısı	-	4	-	-	1
2019 yılı genel kurula katılım oranı (%)	10.5	5.30	68.0	20.0	26.0
Üyelere/ortaklara sağlanan hizmetler					
Çiftçi kaydı tutma	+	+			50.0
Tarımsal üretimle ilgili eğitim	+		+		50.0
Üretici örgütlenmesi konusunda eğitim	+		+		50.0
Hayvan temini		+	+		50.0
Üretimle ilgili araç-gereçler		+	+		50.0
Ürünlerin pazarlanmasına aracılık etme	+				25.0
Sosyo-kültürel etkinlikler düzenleme	+				25.0
Gazete, dergi, vb basılı materyaller temini	+				25.0

3.2. Tarımsal örgütlerin sermaye durumu

Araştırmada ele alınan tarımsal örgütlerin %75'inde ortalama 175 TL giriş sermayesi alındığı, %25'inde ise alınmadığı belirlenmiştir. Tarımsal örgütlerin tamamında üyelik aidatı alınmakta iken, birlik veya kooperatif üyelerinin üyelik aidatını her zaman ödeyenlerin oranı %51.25'dir. Üyelerin %5'i üyelik aidatını hiçbir zaman ödemeyen, geriye kalan %43.75'i üyelik aidatını ara sıra ve genellikle ödemektedirler. Örgütlerde üyelik aidatı en az 100, en fazla 200 TL'dir (Çizelge 3). Sermayesinden yedek akçe ayıran örgüt ise sadece Arı YB'dir.

Çizelge 3. Örgütlerde giriş sermayesi alınma ve üyelik aidatı ödeme durumları

Table 3. Invest capital and payment membership fees in organizations

Örgüt adı	Giriş sermayesi		Üyelik aidatı		Üyelik aidatı ödeme sıklıkları (%)			
	Alınma durumu	Miktar (TL)	Alınma durumu	Miktar (TL)	Hiçbir zaman	Ara sıra	Genellikle	Her zaman
Arı YB	+	250	+	100	20	50	20	10
DKKYB	+	200	+	200	-	5	-	95
Gaziler TKK	-	0	+	100	-	-	-	100
Bulakbaşı TKK	+	250	+	65	-	100	-	-
Ortalama/ Oran (%)	75.0	175	100.0	116	5.0	38.75	5.0	51.25

Tarımsal örgütlerin son üç yıl gelir-gider durumları Çizelge 4'den incelendiğinde, 2016 yılında ortalama 92,500 TL geliri, 80,250 TL gideri ve 12,250 TL kâr elde ettiği belirlenmiştir. Birlik/kooperatiflerin 2017 yılında ise kârının bir önceki yıla göre %100 artarak 25,500 TL'ye çıktığı, 2018 yılında ise 14,750 TL'ye düştüğü görülmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan tarımsal örgütlerden en fazla gelire DKKYB'nin, en düşük gelire ise tarımsal kalkınma kooperatiflerinin sahip olduğu tespit edilmiştir. DKKYB dışındaki diğer birlik/kooperatiflerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için elde ettikleri gelirler çok yetersizdir. DKKYB'nin de gelirlerinin diğer örgütlerden fazla olmasının sebebi, hayvancılık desteklemelerinin birlik aracılığıyla verilmesinden kaynaklanmaktadır. Tarımsal destek başvuruları birlik aracılığıyla alındığından, birlikler destekleme alan üyelerden yıllık üyelik aidatlarını, giriş sermayesini ve hayvan başına kesilen hizmet bedelini alabilmektedirler. Diğer tarımsal örgütlerde böyle bir durum söz konusu olmadığından gelirleri oldukça yetersiz kalmaktadır. Aydoğdu ve ark. (2015) tarafından Harran Ovasındaki Sulama Birliklerinin de, Yücel ve Acar (2018) tarafından Sinop ili Su Ürünleri Kooperatiflerinin de gelirlerinin oldukça yetersiz olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 4. Birliklerin/kooperatiflerin gelir-gider durumları (Bin TL/Yıl)

Table 4. Income-expense status of unions/cooperatives (Thousand TL/Year)

Örgüt adı	2016			2017			2018		
	Gelir	Gider	Kâr / zarar	Gelir	Gider	Kâr / zarar	Gelir	Gider	Kâr / zarar
Arı YB	15	14	1	17	15	2	42	20	22
DKKYB	350	300	50	600	500	100	450	420	30
Gaziler TKK	5	5	0	5	5	0	5	5	0
Bulakbaşı TKK	-	2	-2	2	2	0	20	13	7
Ortalama	92,5	80,2	12,3	15,6	13	25,5	129,5	114,5	14,7

Iğdır ili tarımsal örgütlerin yatırım sermayesi varlıkları Çizelge 5'den incelendiğinde; tarımsal örgütlerin %25'inin kira, %75'inin ise mülk kooperatif/birlik binası olduğu belirlenmiştir. Tarımsal örgütlerden sadece Arı YB'nin kullandığı binanın kira olduğu ve yıllık 3,600 TL kira ödediği, diğer tarımsal örgütlerin ise binalarının mülk olduğu belirlenmiştir. Everest ve ark. (2019) tarafından Çanakkale ilinde yapılan araştırmada ise tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet binasının %42.67'sinin mülk, %52'sinin kira olduğu, %5.33'ünün ise kooperatif hizmet binası olmadığı tespit edilmiştir. Tarımsal örgütlerin kullandığı binalardan en geniş alana 240 m² ile Koyun Keçi YB sahip iken, en küçük alana 40 m² ile Arı YB sahiptir. Arı YB ve Koyun Keçi YB binalarını aktif olarak kullanmasına rağmen Gaziler TKK ve Bulakbaşı TKK'nın binalarını aktif olarak kullanmadıkları tespit edilmiştir.

Tarımsal örgütler arasında sadece Gaziler TKK'nın süt soğutma tankı, silaj biçme makinası ve kırma makinası gibi alet makinaya sahip olduğu fakat, bu alet makinaları aktif olarak kullanmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 5. Birliklerin/kooperatiflerin yatırım sermayesi varlıkları

Table 5. Investment capital assets of unions/cooperatives

		Arı YB	DKKYB	Gaziler TKK	Bulakbaşı TKK
Bina	Kira (TL)	3,600			
	Mülk		+	+	+
	Kat sayısı	1	2	1	1
	Büyüklik (m ²)	40	240	160	210
	Aktif kullanım	+	+	-	-
Alet- makina	Süt soğutma tankı			3 ton	
	Değeri (Bin TL)			50	
	Silaj biçme makinası			1	
	Değeri (Bin TL)			10	
	Kırma makinası			1	
	Değeri (Bin TL)			6	

Tarımsal örgütlerin daha etkili hale gelebilmesi, kırsal alanda üyelere gerekli hizmetlerin verilmesi, örgütlerin sermayelerinin güçlendirilebilmesi, üye-örgüt ilişkileri, üyelerin tarımsal gelirleri ve üye memnuniyetinin artırılabilmesi için projeye dayalı faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekli görülmektedir (Kılıç Topuz ve Bozoğlu, 2015). Araştırma kapsamında ele alınan birlik ve kooperatiflerin %75'inin en az bir proje uyguladığı, tarımsal örgütlerden sadece Bulakbaşı TKK herhangi bir proje uygulamadığı belirlenmiştir. Arı YB, Iğdır İl Özel İdaresi ve Tarım ve Orman Bakanlığı destekli iki ayrı proje yürütmüştür. İl Özel İdare destekli "Arı ile Gelen Refah Projesi" nde canlı arı ve ilaç temini, Bakanlık destekli "Genç Çiftçi Projesi" nde ise 11 üye arıcıya 30 Bin TL, toplamda 330 Bin TL'lik destek ödemesi yapılmıştır. Damızlık Koyun Keçi YB ise Tarım ve Orman Bakanlığı ve Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA) destekli iki ayrı proje yürütmüştür. Bakanlık destekli "300 Koyun Projesi"nde 22 üyeye %0 faizle, 7 yıl ödemeli koyun dağıtımı yapılmıştır. Birliğin SERKA destekli projesinden ise üyelere 90 Bin TL değerinde Saanen keçisi dağıtılmıştır fakat, keçiler çevreye uyum sağlayamadığı için istenen etki gerçekleştirilememiştir. Gaziler TKK'de 2009 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından başlatılan "Damızlık Sığır Projesi" ile 50 kooperatif ortağına iki yıl sonra ödemeli 6'şar damızlık sığır dağıtımı yapmıştır. Fakat bu projede de hayvanlardan istenen verim alınmadığından başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Buradan araştırma kapsamında ele alınan tarımsal örgütlerin kamu kurumu destekli proje uygulama durumlarının yüksek olmasına karşın, kamu dışı destekli proje uygulamalarının olmadığı belirlenmiştir. Tarımsal örgütler tarafından uygulanan projelerde üyelere/ortaklara dağıtılan hayvan ırklarının bölge iklimine uygun olmadığı ve bu sebeple de projelerden beklenen verimin alınmadığı söylenebilir. Yılmaz ve Gül (2010) tarafından Adana ilinde yapılan araştırmada da tarım kooperatifleri aracılığıyla uygulanan süt sığırcılığı projelerinden ekonomik anlamda istenilen başarının elde edilemediği tespit edilmiştir. Çiftçi (2015) tarafından Konya Damızlık Koyun Keçi YB'nin "Halk Elinde Küçükbaş Hayvan Islah Projesi" projesinin en önemli yürütücüsünün olduğu belirtilmektedir. Kılıç Topuz (2017) tarafından Samsun ilinde yapılan araştırmada birliklerin sadece %14'ünün proje uyguladığı, %50'sinin herhangi bir proje başvurusunun olmadığı tespit edilmiştir. Tarımsal örgütlerin kırsal kalkınmanın gerçekleşmesinde etkin rol alabilmesi için başarılı proje uygulaması ve hayata geçirmesi oldukça önemlidir. Araştırma bölgesindeki kooperatif ve birliklerinde dış kaynaklı projeleri hayata geçirmeleri, bölgenin ve örgütlerin kalkınması açısından kaçınılmazdır. Yılmaz ve Gül (2010) tarafından yapılan çalışmada da tarımsal kooperatiflerin yaygınlaştırılması, iyileştirilmesi ve kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi için kooperatiflere yönelik projelerin artırılması gerektiği ve proje kapsamında dağıtılacak hayvanların bölge iklimine uygun olması gerektiği belirtilmektedir.

Çizelge 6. Tarımsal örgütlerin başvurdukları/uyguladıkları projeler
Table 6. Applied and implement projects by agricultural organizations

		Arı YB	DKKYB	Gaziler TKK	Bulakbaşı TKK
İl Özel İdare	Uygulanma tarihi	2018-19			
	Proje Adı	Arı ile Gelen Refah			
	Toplam Bütçe (Bin TL)	190			
	Başarı Durumu	Başarılı			
Tarım ve Orman Bakanlığı	Uygulanma tarihi	2018	2018	2009	
	Proje Adı	Genç Çiftçi Projesi	300 Koyun Projesi	Damızlık Sığır Projesi (6x50)	
	Toplam Bütçe (Bin TL)	330	-	3,000	
	Başarı Durumu	Başarılı	Başarılı	Başarılı	
SERKA	Uygulanma tarihi	2013			
	Proje Adı	Saanen Keçisi Projesi			
	Toplam Bütçe (Bin TL)	90			
	Başarı Durumu	Başarılı			

3.3. Tarımsal örgütlerin sorunları ve diğer tarım paydaşları ile ilişkiler

İğdir ilindeki incelenen tarımsal örgütlerin en önemli sorunlarının finansman yetersizliği, üyelik aidatlarının düzenli olarak ödenmemesi, devlet desteğinin yetersiz olması ve tarımsal desteklerin örgütler aracılığıyla verilmemesi olduğu belirlenmiştir. Sermaye yetersizliği yaşayan tarımsal örgütler, gerekli faaliyetleri etkili olarak gerçekleştirememektedirler. Birlik/kooperatiflerin diğer sorunları ise üyelerin eğitim seviyesinin düşük olması, ürünlerin pazarlanamaması, örgütler ve üyeler arasındaki güven eksikliği şeklindedir. Serinikli ve Kumkale (2012) tarafından Türkiye'deki üst örgütlerin sorunları incelenmiş ve en önemli sorunlarının sırasıyla; finansman yetersizliği, mevzuat yetersizliği ve ortakların ilgisizliği olduğu belirlenmiştir. Yücel ve Acar (2018) tarafından Sinop ili Su Ürünleri Kooperatifleriyle yaptıkları araştırmada da temel sorunlar; ortak sayısı yetersizliği, yeni ortak katılımı olmaması, ortakların düzenli aidat ödememesi ve kooperatif konusunda ortakların risk almaması olarak belirlenmiştir. Kılıç Topuz ve Bozoğlu (2018) tarafından Samsun ilindeki Fındık Tarımsal Üretici Birliklerinin en önemli sorunları sırasıyla; kayıt dışı üretim, sermaye yetersizliği, devlet desteğinin yetersizliği ve aracılardan rekabette üstün olması olarak belirlenmiştir. Tarımsal örgütlerin belirlenen hedeflerine ulaşmalarında bölgedeki diğer paydaşlar ile olan ekonomik ve sosyal ilişkilerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Araştırmada birlik/kooperatiflerin bölgedeki diğer tarım paydaşlarından İğdir Üniversitesi ve sosyal çevre (bölgedeki diğer üreticiler, tarım ile ilgili bilgi alışverişinde bulunulan kurum ve kuruluşlar, vs.) ile en güçlü ilişkiye sahip oldukları belirlenmiştir. Tarımsal örgütlerin bölgedeki Ziraat Odası ve Tarım Kredi Kooperatifleriyle ilişkilerinin genel olarak zayıf olduğu söylenebilir. Çiftçi (2015)'nin Konya ili Damızlık Koyun Keçi Yetiştirici Birliği konusunda yaptığı araştırmasında birliğin bölgedeki diğer birliklerle olan iş birliğinin iyi düzeyde olduğunu, teknik destek, danışmanlık, mevzuat, toplantı ve eğitimlere iştirak konusunda birbirleri ile sürekli yardımlaşma içerisinde olduğunu belirtmektedir. Kılıç Topuz (2017) tarafından Samsun ili Tarımsal Üretici Birliklerinde yapılan araştırmada ise birliklerin sosyal çevreleriyle ve Tarım İl Müdürlüğü ile en güçlü, üniversite, Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri ile en zayıf ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Acar ve Yıldırım (2000), Van ilindeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinin Yüzüncü Yıl Üniversitesi ile güçlü ilişki içerisinde olmalarının, bu kooperatiflerin tanınmasına ve bölgedeki itibarlarının artmasında önemli katkılarından olduğunu ortaya koymuştur.

Çizelge 7. Birlik/kooperatiflerin sorunları ve bölgedeki paydaşlar ile ilişkileri

Table 7. Problems and relationship with stakeholders in the region of unions and cooperatives

Sorunlar*	Arı	DKKYB	Gaziler	Bulakbaşı	Toplam skor	Önem sırası
	YB		TKK	TKK		
Finansman yetersizliği	5	5	5	5	20	1
Üyelik aidatlarının düzenli olarak ödenmemesi	5	5	5	5	20	1
Devlet desteğinin yetersizliği	5	5	5	5	20	1
Tarımsal desteklerin birlik/kooperatif aracılığıyla verilmemesi	5	5	5	5	20	1
Üyelerin eğitim seviyesinin düşüklüğü	4	5	5	5	19	2
Ürünlerin pazarlanamaması	5	1	5	5	16	3
Örgüt-üye arasında güven eksikliği	4	1	4	5	14	4
Kayıt dışı üretim	5	1	5	1	12	5
Aracıların rekabette üstün olması	5	1	5	1	12	5
Personelin niteliksiz oluşu	3	1	3	5	12	5
Yetersiz tarım danışmanı	3	1	3	5	12	5
Yöneticilerin kötü yönetimi	2	1	3	5	11	6
Örgütün yeterince denetlenmemesi	1	1	4	5	11	6
Üreticilerin örgütlenme bilincinin düşük olması	-	-	5	-	5	7
Paydaşlar**						
Iğdır Üniversitesi	5	5	4	1	15	1
Sosyal çevre	4	5	4	1	14	2
Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri	1	5	4	3	13	3
Tarım ve Orman İl Müdürlüğü	3	5	4	1	13	3
Merkez Birliği	5	5	1	1	12	4
Ziraat Odası	2	5	3	1	11	5
Tarım Kredi Kooperatifleri	1	5	1	1	8	6
Toplam ilişki skoru	21	35	21	9	-	-

* 1. Önemsiz, ..., 5. Çok önemli, ** 1. Yok, ..., 5. Çok iyi

3.4. Tarımsal örgüt yöneticilerinin profili

Tarımsal örgüt yöneticilerinin ortalama yaşı 50 olup, ortalama eğitim seviyeleri lisedir. Birlik yöneticilerinin %50'si üniversite mezunu, %25'i ilkokul, %25'i lise mezunudur. Bulakbaşı TKK yöneticisinin sosyal güvencesi yoktur (Çizelge 8). Everest ve ark. (2019) tarafından Çanakkale ilinde yapılan araştırmada ortalama 49 yaşında olan tarımsal kalkınma kooperatifi yöneticilerinin %58'inin ilkokul, %17'sinin ortaokul, %21'inin lise, %2'sinin meslek yüksekokulu ve %2'sinin ise üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Başaran (2003)'ün Tekirdağ ilinde yaptığı diğer bir çalışmada kooperatif yöneticilerinin %29.3'ünün ilkokul, %21.9'unun ortaokul, %26.8'inin lise ve %22'sinin üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir. Şahin ve ark (2015)'nin araştırmalarında Türkiye'deki tarımsal kalkınma kooperatif yöneticilerinin ortalama 48 yaşında olduğu, %35.7'sinin ilkokul, %15.5'inin ortaokul, %28.6'sının lise, %3.6'sının yüksek okul ve %16.7'sinin üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. Aydoğdu ve ark. (2015) tarafından Harran Ovasındaki Sulama Birlik başkanlarının ortalama 48 yaşında oldukları ve ortalama 7.22 yıl eğitime sahip oldukları belirlenmiştir. Buradan Iğdır ilindeki tarımsal örgüt yöneticilerinin eğitim durumlarının Türkiye'deki tarımsal kalkınma kooperatifi ortalamasından ve Sulama Birlik başkanlarından daha yüksek olduğu söylenebilir.

Çizelge 8. Birlik/kooperatif yönetim kurulu başkanlarının demografik özellikleri

Table 8. Demographic characteristics of the executive board of unions and cooperatives

Örgüt adı	Yaş	Eğitim (yıl)	Eğitim Durumu (%)				Sosyal güvence (%)		
			İlkokul	Lise	Üniversite	Yok	SGK	Bağ-Kur	Emekli Sandığı
Arı YB	35	15			+		+		
DKKYB	55	11		+					+
Gaziler TKK	51	15			+			+	
Bulakbaşı TKK	60	5	+			+			
Ortalama/ Oran (%)	50	11.5	25.0	25.0	50.0	25.0	25.0	25.0	25.0

Yönetim kurulu, ilgili yönetmelik ve anasözleşme hükümleri doğrultusunda kooperatif/birliğin faaliyetlerini yöneten ve kooperatif/birliği temsil eden icra organıdır. Denetim kurulu ise genel kurul namına kooperatif/birliğin bütün işlem ve hesaplarını inceleyen organdır. Yönetim kurulu ve denetim kurulu üyeleri en az üç üyeden oluşmaktadır (RG, 1969; RG, 2001). Araştırma kapsamında ele alınan tarımsal örgütlerin yönetimi ile ilgili bilgiler 5 yönetim kurulu üyesi ve 3 denetim kurulu üyesi olacak şekilde alınmıştır. Araştırma kapsamında ele alınan tarımsal örgütlerin yönetim kurulu üyelerinin ortalama eğitim seviyesi 9 yıl, denetim kurulu üyelerinin ise 8 yıldır. Tarımsal örgütlerde en eğitilmiş yönetim kurulu üyeleri (12.6 yıl) ve denetim kurulu üyeleri (11 yıl) Arı YB'nde yer alırken, en eğitimsiz yönetim kurulu ve denetim kurulu üyeleri (5 yıl) ise Bulakbaşı TKK'nde yer aldığı görülmektedir. Birlik veya kooperatif yöneticileri yılda ortalama 1 kongre, seminer ve fuar gibi etkinliklere katılmaktadırlar ve en fazla kongre, seminer, fuar gibi etkinliklere katılan yöneticiler Damızlık Koyun Keçi YB yöneticileridir. Araştırmada tarımsal örgütlerin %75'inin bir kez örgütlenme konusunda eğitim aldığı belirlenmiştir. Tarımsal örgütlerin denetim kurulu üyelerinin ise katıldığı kongre, seminer, fuar gibi etkinlik ve örgütlenme eğitimi yok denecek kadar azdır (Çizelge 9). Şahin ve ark (2015)'nin çalışmasında Türkiye'deki tarımsal kalkınma kooperatifleri yöneticilerinin %46.4'ünün kooperatifçilik eğitimi aldığı, %53.6'sının ise eğitim almadığı belirlenmiştir. Everest ve ark. (2019)'ın çalışmasında Çanakkale ilindeki tarımsal örgüt yöneticilerinin %69'unun son bir yılda tarımla ilgili bir toplantıya katıldıkları belirlenmiştir. Tarımsal örgütlerin etkili olarak faaliyetlerini devam ettirebilmesi için yöneticilerin, üyelerin ve çalışanların kooperatifçilik ve/veya örgütlenme konusunda eğitilmeleri kaçınılmazdır. Bu konuda alanında uzman kişilerden ve üniversitelerden sürekli olarak yararlanılması gerekmektedir.

Çizelge 9. Birlik/kooperatif yöneticilerinin eğitim durumu, kongreye katılma ve örgütlenme eğitimi alma durumları

Table 9. Status of education, participation to congress and organization training of the unions/cooperatives managers

Örgüt adı	Yönetim Kurulu Üyeleri					Denetim Kurulu Üyeleri				
	Eğitim durumu (yıl)			Katıldığı kongre/ seminer/ fuar (kez)	Örgütlenme Eğitimi alma (kez)	Eğitim durumu (yıl)			Katıldığı kongre/ seminer/fuar (kez)	Örgütlenme Eğitimi alma (kez)
	Ort.	Min.	Max.			Ort.	Min.	Max.		
Arı YB	12.6	11	15	1	1	11	11	11	-	-
DKKYB	8.6	5	11	3	1	7.3	5	11	1	-
Gaziler TKK	10	5	15	1	1	9	8	11	1	1
Bulakbaşı TKK	5	5	5	-	-	5	5	5	-	-
Ortalama	9.05	6.5	11.5	1.25	0.75	8.07	7.25	9.5	0.5	0.25

4. Sonuç ve Öneriler

Iğdır İlinde hane halklarının önemli bir kısmının temel geçim kaynağını tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır. Iğdır İlinde çok az sayıda tarımsal örgüt mevcut olup, mevcut tarımsal örgütlerin tamamı hayvancılık alanında faaliyet göstermektedir. Üreticilerin sorunlarına çözüm bulabilmesi ve piyasada daha etkili olabilmeleri için bitkisel üretim konusunda da tarımsal örgüt kurulması teşvik edilmeli ve kurulmalıdır. Aktif üye oranı çok düşük olan tarımsal örgütlerin sermayeleri ve üyelerine sunduğu hizmetler çok yetersizdir. Tarımsal kooperatif ve birliklerin büyük çoğunluğunda giriş sermayesi ve üyelik aidatı alınmasına rağmen, aidatını düzenli ödeyen üyelerin oranı düşüktür. Tarımsal kooperatif ve birliklerin kamu kurumları destekli proje uygulama oranları yüksek olmasına rağmen, kamu dışı destekli proje uygulama oranları yeterli düzeyde değildir. Tarımsal örgütlerin sermayelerinin artırılabilmesi ve üyelerine daha fazla hizmet sunabilmesi için proje yürütmeleri çok önemlidir. Bu sebeple, tarımsal örgüt yöneticileri bu konuda bilinçlendirilmeli ve ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından proje hazırlama ve uygulama konusunda eğitim verilerek kapasitelerinin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, tarımsal örgütlerin bölgedeki diğer tarım paydaşları ile ilişkileri zayıf ve genel kurul toplantılarına üye katılım oranları oldukça düşüktür. Oysa, çiftçi örgütlerinin sorunlarının çözülebilmesi, ekonomik ve sosyal yönden gelişebilmesi için bölgede yer alan tüm paydaşların iş birliği içerisinde olması gerekmektedir. Üyelerin tarımsal örgüt ve yöneticilerine güvenlerinin artması için genel kurul toplantılarına katılımları çok önemli olduğundan üyelerin genel kurul toplantılarına katılımlarını artırıcı önlemler uygulamaya geçilmelidir. Araştırma kapsamında ele alınan tarımsal örgüt yöneticilerinin eğitim seviyesinin yüksek olmasına karşın, tarımsal örgütlenme konusunda yeterli eğitim almadıkları belirlenmiştir. Yöneticilerin örgütlenme konusunda bilgi düzeylerinin artırılması için eğitim almaları kaçınılmaz olup, bu konuda bölgedeki üniversiteden ve uzman kişilerden yararlanılmalıdır. Araştırmada ele alınmayan ve Iğdır İlinde faaliyet gösteren tarım kredi kooperatiflerinde de benzer bir araştırmaların yapılması, bölgenin kalkınmasına yarar sağlayabilecektir.

Teşekkür

Bu çalışma Iğdır Üniversitesi 2019-FEB-A10 No'lu Bilimsel Araştırma Projesi ile desteklenmiştir.

Kaynaklar

- Acar, İ., Yıldırım, İ., 2000. Mandıra işleten Dönerdere Tarımsal Kalkınma Kooperatifine ortak işletmelerin ekonomik analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 10(1): 61-70.
- Alptekin, B., 2018. Tarımsal üretim ve pazarlama açısından örgütlenme (organizasyon) sorununun, hayvancılık işletmelerinde analizi: Iğdır örneği. Yüksek Lisans Tezi. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 86s, Iğdır.
- Anonim, 2020. Tarım ve Orman Bakanlığı Iğdır İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, <https://igdir.tarimorman.gov.tr/Menu/20/Ilimiz> (Erişim tarihi: 18 Aralık 2020).
- Aydoğdu, M.H., Karlı, B., Yenigün, K., Mancı, A.R., Aydoğdu, M., 2014. Harran Ovasındaki sulama birliklerinin yapısal sorunları ve çözüm önerileri, GAP Bölgesi. *Türkiye. The Journal of Academic Social Science Studies*, 28, 179-196.
- Aydoğdu, M.H., Mancı, A.R., Aydoğdu, M., 2015. Sulama Birlik başkanlarının su yönetimine bakışları ve yeterlilikleri: GAP-Harran Ovası sulamaları örnekleme. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 19(3): 172-179.
- Başaran, B., 2003. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yeni kooperatif standartları ve ülkemiz kooperatiflerinin uyumu: Trakya Bölgesi tarım kooperatifleri örneği. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 161s, Trakya.
- Bozoğlu, M., Cinemre, H.A., Ceyhan, V., 2001. Tarımsal sanayinin geliştirilmesinde kooperatifleşme: Tonya örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 16(2): 23-29.
- Çiftçi, İ., 2015. Damızlık Koyun-Keçi Yetiştiricileri Birliklerinin sürdürülebilir işletmecilik modeli: Konya ili örneği. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 86s, Konya.
- Everest, B., Yercan, M., Tan, S., 2019. Tarımsal kalkınma, sulama ve su ürünleri kooperatiflerinde kurumsal yapı ve yönetici profiline tespiti: Çanakkale İli örneği. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 6(2): 343-353.
- ICA, 2021. International Co-operative Alliance, Available from <https://www.ica.coop/en/our-work/world-cooperative-monitor> (Erişim tarihi: 3 Ocak 2021).

- Karadaş, K., Şahin, K., Ertürk, E., Demir, O., 2014. Iğdır İli tarım işletmelerinde örgütlenme bilincinin belirlenmesi. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 1221-1226, 3-5 Eylül 2014, Samsun.
- Karadaş, K., Ertürk, Y.E., Demir, O., Külekci, M., Demir, N., 2015. Iğdır İlinde kırsal kalkınma kooperatifi üyelerinin örgütlenme ve kooperatif faaliyetleriyle ilgili problemleri ve çözüm önerilerinin belirlenmesi. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 50(2): 152-162.
- Kılıç Topuz, B., 2017. Samsun İli tarımsal üretici birliklerinde güven ve performansa etkili faktörler. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 430s, Samsun.
- Kılıç Topuz, B., Bozoğlu M. 2015. Samsun İlindeki tarımsal kalkınma kooperatiflerinde ortak-kooperatif ilişkilerinin analizi. Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, 30 (3): 246-253.
- Kılıç Topuz, B., Bozoğlu, M., 2016. Tarımsal üretici birliklerinde performans ölçümü. Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, 31(2016): 360-369.
- Kılıç Topuz, B., Bozoğlu, M., 2018. Samsun İlindeki fındık tarımsal üretici birliklerinin mevcut durum analizi. Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8(4): 325-335.
- Özudođru, H., 2004. Köy-Koop Kırklareli Birliği'nin ekonomik analizi ve yöneticilerin kooperatif işletmelerinin başarısına etkilerinin değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 172s, Ankara.
- Rehber, E., 1993. Tarımda örgütlenme ve kooperatifçilik. Kooperatifçilik Dünyası Dergisi. Sayı: 271.
- RG, 1969. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 24.04.1969 tarih 13195 Sayılı Resmi Gazete.
- RG, 2001. 4631 Sayılı ıslah amaçlı yetiştirici birliklerinin kurulması ve hizmetleri hakkında yönetmelik, 10.03.2001 tarih 24338 sayılı Resmi Gazete.
- Serinikli, N., Kumkale, İ., 2012. Türkiye'deki kooperatif üst örgütlerinin (Bölge Birliklerinin) sorunları ve çözüm önerileri. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1): 269-290.
- Şahin, A., Miran, B., Cankurt, M., Günden, C., Kaynakçı, C., 2015. Türkiye'de tarımsal kalkınma kooperatiflerinde yöneticilerin özellikleri. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi., 18(1): 1-12.
- Talim, M., Güneş, T., Çıkm, A., İnan, İ.H., Bektöre, M., 1981. Tarımda teşkilatlanma. Türkiye II. Tarım Kongresi, Tebliğler Kitabı, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TRGM, 2021. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/33/Tarimsal-Orgutlenme-Tablosu> (Erişim tarihi: 3 Ocak 2021).
- TÜİK, 2020. Türkiye İstatistik Kurumu, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2018-2080-30567> (Erişim tarihi: 18 Aralık 2020).
- Ünal, V., Göncüođlu, H., Sarı, H.M., 2011. Ege Bölgesi İçsu kooperatiflerinin mevcut durumu, problemleri ve ileriye yönelik projeleri. Su Ürünleri Dergisi, 28(2): 47-52.
- Yılmaz, H., Gül, A. 2010. Adana İlinde kooperatifler aracılığıyla uygulanan süt sığırcılığı projelerinin genel bir değerlendirmesi. Türkiye IX. Tarım Ekonomisi Kongresi, 534-541, 22-24 Eylül, Şanlıurfa.
- Yücel, Ş., Acar, G., 2018. Su ürünleri kooperatifleri yöneticilerinin sosyo-ekonomik durumu ve kooperatiflerin sorunlarına bakışı. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 7(2): 57-66.